

Türk Demokrasinin İnşasında Bürokrasinin Rolü

Kadir PEKER* & Fuat YÖRÜKOĞLU** & Burak Hamza ERYİĞİT***

Özet

Modern devlet, birçok farklı işlevi merkezileşmiş bürokratik yapıları ile kontrol eder. Bürokratik yapılar bu nedenle modern devlet için zorunludur. Ancak çoğu zaman farklı değerlerden beslenen demokrasi ve bürokrasi yapılarının sorunları dikkate alınmamıştır. Bir başka ifadeyle bu mecburi ilişki özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ön-görüldüğü gibi rasyonel olmamıştır. Bu nedenle Türk demokrasi tarihi içerisinde bürokratik yapıların sorunları da farklı değildir. Bu sorunların kaynağında bürokrasilerin modern toplumlarda alternatifsiz kalması yatmaktadır. Mesleki uzmanlık bilgisi ve kurumsal ideoloji gibi iki güç kaynağı etrafında bir iktidar biçimine dönüşen bürokrasiyle, demokrasinin işleyebilmek için bu bürokrasiye zorunlu olması, birçok ikileme yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Demokrasisi, Modern Devlet, Bürokrasi, İktidar, Örgütlenme

The Role of Bureaucracy in the Construction of Turkish Democracy

Abstract

Modern state controls many of its diverse functions via centralized bureaucratic structures. Therefore, bureaucratic structures are a must for modern state. However, problems of democracy and bureaucratic structures, which are nourished from many diverse values, are mostly neglected. In other words, this compulsory relationship has not been rational as projected especially in underdeveloped and developing countries. For this reason, the problems of bureaucratic structures in history of Turkish democracy are no different. The fact that bureaucracies have no alternative is at the centre of these problems. Bureaucracy that has become a government style around two powerful sources like professional expertise

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi / kadirpeker57@gmail.com

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi / fuat.yr@gmail.com

*** Dr., Kamu Yönetimi Bilim Dalı / burakhamzaster@gmail.com

and institutional ideology, and democracy's need of this bureaucracy to be able to run, have caused many dilemmas.

Keywords: *Turkish Democracy, Modern State, Bureaucracy, Power, Organization*

GİRİŞ

Genel algılama itibari ile bürokratik mekanizmaların modern ulus devletlerde tesisi ile akılcı bir temele oturtulan yönetim işi, yine aynı çağda yükselen ve demokratik ideallerden beslenen sistemlerin eşitlik ve özgürlük taleplerinin karşılanmasında rasyonel bir araç olmuştur.

Ancak demokrasi ve bürokrasi ilişkisinin farklı değerlerden beslenen yapıları ile bir birleri ile uyumu noktasındaki çabalarının, özellikle bürokrasi açısından ortaya konulması, bireyi organizasyonları içinde yaşamaya mahkûm eden modern dünyanın demokratik değerleri ile yaşanan gerilimlerinin asgariye indirilmesi açısından son derece önem taşımaktadır.

Söz konusu durum, bürokrasinin bazı durumlarda hem siyasal iktidarın gücüne hem de bireyin özgürlük ve eşitlik gibi taleplerine karşı potansiyel gerilim içeren yanlarının görülmesine yol açmıştır. Nitekim günümüz küreselleşme rüzgârının tetiklediği ve sanayi toplumlarının kavramsal dizgileri üzerinde çözülmeye sebebiyet veren sürecin her alanda meydana getirdiği değişim; bir çarpan etkisi içerisinde demokrasi ve bürokrasi ikileminde çok yönlü ve çok boyutlu karşılıklı dinamik etkileşim ilişkileri oluşturmak suretiyle bilgi toplumuna evrilen dünyanın yönetsel ana parametrelerini belirleme çabasına dönüşmüştür.

Bunun yanında Türk demokrasi tarihi açısından gelinen noktada bürokrasinin rolünün belirlenmesi, bu genel teorik çerçeveye gelişmekte olan ülkeler bağlamında özgün bakış açıları sağlayacaktır.

Bu nedenlerle çalışmada yukarıdaki ana unsurlar dikkate alınarak Türk demokrasi tarihinin gelişiminde bürokrasinin rolünün genel hatları ile açıklanmasında bir takım analizler ortaya konulmaya çalışılmış, bu suretle bürokrasi ve demokrasi ilişkisinin modern dünyada gelişimi noktasındaki sorun alanları irdelenirken, aynı zamanda tarihsel süreç bağlamında belli başlı sonuçlara varılmıştır

I. OSMANLI BÜROKRASİSİ VE İLK DEMOKRASİ HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde askeri, ekonomik, siyasal ve toplumsal anlamda ortaya çıkan bozulma ve dış düzlemde Avrupa ve Rusya

karşısında düşülen durum; askeri ve idari bürokrasinin sürekli bir reform sürecine tabi tutulmasına sebebiyet vermiştir.

Bu gelişmenin ana hatlarını ortaya koyma adına kuruluşundan bu yana devlette reform ihtiyacını daha çok hissettiren bir takım tarihi olayların sebep ve sonuç ilişkileri ile ortaya çıkarılabilecek veriler sorgulanabilir. Ancak genel olarak tarım toplumuna ait bir sisteme sahip olan Osmanlı Devleti'nin fetih amacına yönelmiş ideolojisi, sanayi devrimi başta olmak üzere dünya siyasasında yaşanan gelişmelerin etkisiyle sorgulanır bir hal aldığı muhakkaktır.

Şüphesiz imparatorluk sisteminin nihai bir evresi olarak gelişen milliyetçilik akımlarının etkisi ile sistemin işleyiş ve denetim mekanizmalarında bir çöküntü yaşanmış olsa da, Osmanlı Devleti'nin kavmi hissiyatları aşmış olan bir sisteme sahip olması itibari ile Batı dışı toplumların tasvirinde kullanılan bir takım basmakalıp kavramlaştırmalarla durumun izah edilemeyeceği aşikârdır. Dursun, bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin bir "muhayyel yapı" olarak ifade edilmesinden çok, "sultanlık rejimi" olarak nitelendirilmesinin daha isabetli olacağı kanısındadır.¹ Söz konusu nitelendirmede Osmanlı iktidar yapısının pratiğini oluşturan bir takım ilke ve anlayışlar bu sistemin temelini oluşturmaktadır. Konumuz itibari ile ise bu sistem içerisinde iyi işleyen bir idare aygıtının varlığı, kamusal hizmetlerin görülüşü açısından son derece önemli konumda olmuştur.

Nitekim 16.yy'da değişen dünya şartları ile sıkıntılı bir dönemin içerisine giren Osmanlı Devleti'nin 18.yy'a kadar dünya siyasetinde nüfuzunu belli ölçüde koruması, bu sistemin niteliğinin doğal bir sonucudur. Kurumların çöküntüsü ile beraber idari reform düşüncesinin harekete geçen ve Osmanlı Sultanlık rejimini dönüştüren süreç ise 7 Ekim 1808'de imzalanan Sened-i İttifak ile başlayıp günümüze kadar devam etmiştir.

Sened-i İttifak'ı ortaya çıkaran gelişmelerden ziyade, genel olarak belirtilmesi gereken en önemli unsur, Osmanlı yönetim düşüncesinin ana parametrelerini sarsıntıya uğratacak bir gelişme olarak padişahın mutlak otoritesini sınırlandırılmasıdır. İnalçık bu gelişmeyi "büyük ayanın devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsü" olarak zikreder.² Ardından gelen Gülhane Hatt-ı Humayun ise yine İnalçık'ın ifadesi ile "Padişahın mutlak otoritesini savunarak merkezî devlet idaresinin, başka deyimle

1 Davut Dursun "Osmanlı Sultanlık Rejimi Üzerine Notlar", Çerçeve Dergisi, 700.Yılında Osmanlı Dünyası, Yıl: VIII, Sayı: 25, Ocak 2000, s.27

2 Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Belleken, 28/112, Ekim 1964, s. 603.

bürokrasinin işlere mutlak bir şekilde el koyması" dır.³ Bu nedenle Türk demokrasi süreci açısından bürokrasinin etkin rol oynadığı Tanzimat yıllarına kısaca değinmek gerekir.

3 Kasım 1839 Gülhane Hatt-ı Humayun'un ilanıyla başlayan ve 1876 yılına kadar uzanan Tanzimat, geleneksel örgütlenmelerin "tanzim" edildiği, batılılaşma yönündeki reformların olduğu, Avrupa'nın üstünlüğünü esas alan bir değişmeyi ifade eden bir dönem olmuştur.⁴ Yeniden yapılanma amacı devlet yönetimine egemen olmaya başlayan ana fikir olarak ortaya çıkmıştır.⁵

Osmanlı Devletinin bu döneminde yönetimin önemli kademelerinde, çoğu batıda eğitim görmüş yeni bir bürokratik çehre vardır ve bu bürokratik yapı, eski dönemlere göre daha etkin konumdadır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde bahsi geçen dönemde bu bürokratların iç ve dış sorunlara cevap bulma adına batının telkinleri ile ortaya koydukları Tanzimat reformları; yeni bir siyaset, hukuk ve yönetim anlayışını ortaya çıkartmıştır.

Öyle ki, bürokratik kadroların eliyle gerçekleşen Tanzimat, yönetimde yasallık ve güvencenin getirilmeye çalışıldığı bir dönemdir.⁶ Tanzimat Fermanı'nda adalet ve refah vaat edilen "millet" bütün imparatorluğun tebaasıdır. Nitekim Fermanın evvelki benzerlerinden farklı yönü de bu olmuştur.

Diğer yandan Tanzimat'a kadar bütün devlet yetkilerinin padişahın şahsında toplandığı bir yönetim anlayışı da yerini otoritenin çeşitli odaklara kaymaya başladığı ve ideoloji ve siyaset üreten yeni merkezlerin ortaya çıktığı merkezileşmiş geniş ve güçlü bürokrasilere bırakmıştır.⁷

Ortaylı'nın ifadesi ile "Tanzimat dönemi artık yönetilenlerin idareden uzak tutulmalarını değil, idareye yardım etmelerini ve bir ölçüde idari sürece katılmalarını sağlamıştır".⁸ Ancak unutulmamalıdır ki kanun dışında

3 Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Belleten, 28/112, Ekim 1964, s. 603.

4 Bilal Eryılmaz, Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), s. 92.

5 Firuz Demir Yaşamış, "Osmanlı Devlet Yönetimi Başlangıç Yılları", Türk İdare Dergisi, Yıl 73, Sayı 432, Eylül 2001, s.11.

6 İlber Ortaylı, (2008), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, (Ankara: Cedit Neşriyat, 1991), s. 418.

7 Bilal Eryılmaz, Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), s. 241-245.

8 İlber Ortaylı, (2008), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, (Ankara: Cedit Neşriyat, 1991), s. 475.

kimsenin cezalandırılmayacağı gibi sebebi olarak görülemeyen, ama sonucu itibari ile demokratik ilkeleri ortaya koyan Tanzimat reformları, bürokratik kadrolara ciddi güvenceler getirmiş, fiilen siyasa yapma yetkisini elinde tutan bu çehre yönetme işini Padişah'ın elinden alsa bile, geniş halk kitlelerine indirememiştir. Bir başka ifadeyle, bu dönemde bürokratik mekanizma, beslendiği batı kültürü ile reform süreçlerini yürütürken yerine getirdiği gelişme ve ilerlemenin öncülüğünü, ileriki dönemlerde bir başka istibdat rejimine dönüştürmüş ve demokratik gelişmelerin önündeki süreklilik arz eden filli karşı duruşunu çoğu zaman konjonktürel gelişmeleri bahane ederek devam ettirme yolunu seçmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari anlayışında değişimlere yol açan bir başka gelişme ise 18 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'dır. Yine dış tesirlerin etkisi ile gayrimüslimlerin haklarını geliştirmeye yönelik atılan bir adım olarak Tanzimat'ın mimarı bürokrat Mustafa Reşit Paşa'nın öğrencileri Ali ve Fuad Paşaların çabaları ile ortaya konan Ferman, yönetim demokratikleşmesi yönünde atılmış önemli bir adımdır.

Zira Islahat Fermanı, gayrimüslimleri yönetilen toplum (millet-i mahkume) statüsünden kurtarıyor, bir anlamda bu kitlelere siyasi bir berat veriyordu.⁹ Bu sürecin siyasal alanda ortaya çıkardığı en önemli etki ise Bab-ı Ali'de görev yapanların önemli bir kısmı tarafından benimsenen modernleşme bağlamında siyasal katılımın genişlemesi idi.¹⁰

Tıpkı Tanzimatçılar gibi Jön Türklerin de temel kaygısı özgürlük ya da anayasal haklar olmamıştır. Asıl gaye imparatorluğun parçalanmasını önleyerek devleti kurtarmak olmuştur.¹¹ Osmanlı aydınları Fransız İnkılâbı'nın temeli olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi kavramları tartışmışlardır. Jön Türklerin en çok ilgilendikleri akımlarından olan Olguculuk (Pozitivizm) da, bir yandan bireysel ayrılıklara son verecek yaklaşımı, diğer yandan bilim dini olmak iddiası bir hayli ilgi çekmiştir. August Comte'a ait olan bu fikirlerden başa Jön Türkleri büyük bir etki altına bırakan diğer bir düşünür ise Gustave Le Bon'un fikirleridir. Le Bon, 19. yy. sonundan itibaren Türk düşünürlerinin benimsedikleri

9 Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), s. 145.

10 Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi içinde Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der) Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme*, (İstanbul: Beta Yayın-Basım-Dağıtım, 1986), s.23-26.

11 Zühtü Arslan, "Türk Anayasacılığının Kökenleri: Osmanlı Tecrübesi Üzerine Düşünceler", *Osmanlı, Vol 7, Yeni Türkiye Yayınları, 1999*, s.389.

“toplumun seçkinlerinin yönetimi altında olması” fikrini savunan sosyolog olmuştur. Ayrıca Türk Milliyetçiliği de, yine Fransız İnkılâbı etkisi ile kendini göstermiştir. 1871 sonrası milliyetçiliğin en yoğun olduğu dönemlerde doğal olarak Jön Türkler bu düşünceden etkilenmişlerdir.¹²

19. Yüzyılın sonlarına doğru bürokrasi merkezli kurulan ve sonradan adını İttihat ve Terakki Partisi olarak değiştiren siyasi hareket; aydın, bürokrat, öğrenci üçgeninde batının ortaya koyduğu değerlerden etkilenmek suretiyle söylemlerini daha ziyade demokratik ideallerle ifadelendirmiştir. Bu suretle de bir süre sonra, Osmanlı Yönetimi’nde yapılan köklü değişikliklerin baş aktörü olmuştur. Böylelikle bahsi geçen zaman dilimi içerisinde Osmanlı Modernleşmesi, bizzat bürokrat aydın sınıfı tarafından tanzim edilen bir iş haline almıştır. Bununla beraber, 19.yy. Avrupa’sında görülen iktidarı halk kitlelerine dayandırma olgusu, İttihat ve Terakki Partisi’nin etkisinde kalan Osmanlı bürokrasisi tarafından kendi iktidar alanını genişletmenin aracı olarak kullanıldığı konusunda ciddi gelişmeler yaşandığı da göz ardı edilmemelidir.

Ancak ifade edilmelidir ki denetim mekanizmalarından yoksun keyfi idarelerin bürokratik mekanizmaları, demokrasi ile kendiliğinden zaten uyum içinde değildir. Osmanlı toplumsal yapısında merkez – çevre ilişkileri açısından iktidara ortak olma kaygısı içerisinde bulunmayan aşağıdan yukarıya tepkisel nitelik doğurmayan hareketsizlik, bu sürecin sonunda iktidarı “demos” a lütfedecek bir gelişmenin sağlanamamasının başlıca nedeni olmuştur. Ayrıca batıdan etkilenen Osmanlı aydın bürokrat sınıfının seçkin yönetimi anlayışına duydukları ilgi, bahsi geçen gelişmenin sağlanamamasının bir diğer nedeni olarak söylenebilir.

II. CUMHURİYET DÖNEMİ BÜROKRASİSİ VE DEMOKRASİNİN İNŞAASI SÜRECİ

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişmeler ışığında genel olarak 1950 yılına kadar ayrı bir başlık altında ele alınması gereken yeni devletin devrimci anlayışla değişimini ve sürekliliğini sağlama çabalarında, demokratik temayüllerin ne derece dikkate alındığı tartışmalıdır. Ancak demokratik bir takım ilkelere riayet eğiliminin gösterilerek yeni bir devrimci siyasal anlayışın nasıl tesis edileceği sorusu da gözden ırak tutulmamalıdır. Bilinen o ki, demokrasi doğası gereği devrimsel icraatlarla pek uyumlu değildir.

¹² Bengül Salman Bolat, “Fransız İnkılâbı’nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s. 155.

Cumhuriyetin kurucu felsefesini oluşturan siyasal kadrolarda bu noktadan hareketle demokratik süreçleri bir ilke olarak diğer ilkelere nazaran pek fazla dillendirmemişlerdir.

Cumhuriyetin kurucu felsefesini oluşturan siyasal kadrolarda, bu noktadan hareketle her ne kadar demokratik süreçleri bir ilke olarak benimsemiş ve bunları her anlamda yaşatabilme gayreti içinde olduklarını ifade etmiş olsalar da; demokratik ilkelerin riayeti konusundaki özeni, devrimlerin toplum tarafından içselleştirilebilmesi takatine bağlı olarak zaman mefhumunun üzerine yıkılmışlardır.

Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı modernleşmesinin pragmatist, kurum aktarmacı, geleneksel olanla yan yana duran düalist yönleri terk edilip, modernliğin özüne inanmaktan türeyen bütüncü bir modernlik anlayışı hâkim konuma gelmiş olsa bile, modernleşmenin ana aktörü konusunda esaslı bir değişiklik yaşanmamıştır. Cumhuriyet'te de tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi modernleşmenin, devlet seçkinlerince hazırlanan bir projenin yukarıdan aşağıya topluma benimsettirilmesi ile başarılabileceği düşünülmüştür.¹³

Özetle, Batı Avrupa'da evrimsel bir gelişmenin ürünü olan modernleşme süreci, Türkiye'de aydınlardan bir kısmının ve devlet idari elitinin eliyle toplumun modernleştirilmesine dönüştürülmüştür.¹⁴ Bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi iç dinamiklerin modernleşmenin kendiliğinden bir süreç olarak yaşanmasını sağlayacak düzeyde olmaması, diğeri ise halkın aydınlanmış olmamasıdır.¹⁵ Bu koşullarda, kültürel değerleri farklı bir halkı, yüzyılları yıllara sığdırarak çağı yakalamak ve demokrasiye hazırlamak, akılcı/demokrat insanı meydana getirmek gerekmektedir. Bunun iki yolu vardır: "Devrici-Katı" ve "Evrimsel-Esnek".¹⁶ Devlet üzerinden cumhuriyete geçilmiş. Ancak devlet üzerinden demokrasiye toplumun dönüştürülmesi ile geçilebileceği düşünülmüştür.¹⁷

Bu dönemde Türk modernleştirici elitleri, bir taraftan modernleşmeyi engellediğini düşündükleri sosyal, siyasal ve kültürel öğeleri değiştirmek

13 İlyas Söğütü, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:19, 2010, s.54.

14 Cengiz Hakov, "Atatürk Ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Bal-Tam/ Türük Bilgisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 2004, s. 41.

15 İlyas Söğütü, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:19, 2010, s.54.

16 Sami Selçuk, (2010), "Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi Ve Türkiye'nin Dönüşümü", Bilge Adamları Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:23, 2010, s. 22.

17 Sami Selçuk, (2010), "Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi Ve Türkiye'nin Dönüşümü", Bilge Adamları Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:23, 2010, s. 21.

için müdahale ederken diğer taraftan da bu toplumu yeni bir kimlik etrafında bütünleştirmek için toplumla aralarında dikey bir hiyerarşi kurmayı zaruri görmüşlerdir.¹⁸

Bu yıllarda tek parti temelinde örgütlenme ve bürokratik kadroların parti bürokrasisi ile iç içe geçmişliği, demokrasi mefhumunu bürokrasinin tek yanlı iradesine bırakmıştır. Bu iç içe geçmişlik, bürokrasiyi doğrudan toplumu dizayn etmenin bir aracı durumuna sokmuş, demokratik ilkelelerin hayata geçirilmesi ve bürokrasinin kısmi yansızlığının sağlanması için 1950 Demokrat Parti iktidarı beklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi güçlerinin kazanması ve otoriter rejimlerin yenilgiye uğraması, çok partili yaşama geçişte önemli bir dış dinamiklerdir. Türkiye'nin Batı demokrasi dünyasıyla yakınlaşmasını sağlayan bir diğer dış gelişme de Sovyetlerin boğazlar ve doğu sınırlarına dair talepleri olmuştur.¹⁹

Demokrat Parti'nin halkın çoğunluğunun oyunu alarak iktidar olduğu 14 Mayıs 1950 seçimleri, demokrasinin Türk siyasal hayatında geri dönülemez evresinin başlangıcını oluşturmuştur. Ancak bu dönemde eski dönem bürokratik kadroların tasfiyesi söz konusudur.

1950 seçimleri halkın iktidarı oyları ile değiştirebileceğini öğrenmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Cumhuriyet dönemi siyasal tarihinden ilk defa halk iktidar üzerinde sonuca varabilecek bir güce sahip olduğunu görmüştür. Genel olarak DP'nin başarısını da farklı grupların ortak özellikleri ve sıkıntılarını bir ittifak halinde toparlayıp bürokratik merkeze karşı seferber etmesinde aramak gerekir. Bu dönemde bürokrasinin tavır ve davranışlarında farklılıklar oluşmuştur.²⁰ Ancak genel bürokratik karakteristiğin eski yapıyla tezat oluşturacak bir şekilde değiştiğini söylemek çok da gerçekçi olmayacaktır.

Yakın Türk Siyasal hayatı veya Türk Demokrasi tarihi ele alınırken 1950-1960 arası süreci bazı aydınlar, Türkiye'de demokrasinin geliştiği bir süreç olarak ifadelendirirler. Bu süreç demokrasi açısından Türkiye'de

18 Ensar Nişancı, "Neo-Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 5, Ocak 2002, s.129.

19 Gazanfer Kaya, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları, Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980", (Basılmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009), s. 100.

20 Mehmet Göküş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerinin Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, s. 238-239.

devrimsel bir dönüşümün ardından evrimsel bir gelişme dönemine girilmesi anlamında önemli bir zaman dilimini ifade etmek için kullanılabilir. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi demokrasi toplumsal talepler üzerinden hayat bulan ve siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal, hukuki, idari, bilimsel ve teknolojik anlamda birçok tezahürü içinde barındıran bir olgudur.

Bu dönem için demokrasi adına siyasi, idari ve hukuki anlamda yaşanan en önemli gelişme vesayetçi bürokratik yönetim anlayışına karşı çevreden gelen siyasal seçkinlerin oluşturduğu sivil siyasi direnç ve siyaset kurumunun hareket alanının genişlemesi olgusudur. Bir de buna bahsi geçen süreci destekleyen unsur olarak seçimle gelmiş bir meclis ve içinden çıkan iktidarın varlığı eklenebilir.

İktidara geldiği ilk günden itibaren sürekli bir darbe söylentisi ile karşı karşıya kalan DP Hükümeti, CHP'nin basın, ordu ve üniversiteleri de arkasına alarak yaptığı tehditkâr muhalefet karşısında güç kaybına uğramış ve Tahkikat komisyonunun kurulması²¹ gibi uygulamalar, 27 Mayıs 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır.

1961 Anayasası, yargıçlar, akademisyenler, sivil ve asker bürokratlar ile siyasal seçkinlerin önüne bir set çekmiştir. Askeri bürokrasi MGK vasıtasıyla, sivil bürokrat seçkinler ise üniversiteler, TRT, DPT gibi özerk kurumlar üzerinden ulusal egemenliğin kullanılmasında yeni ortaklar olarak rol almışlardır. Kamuoyunu aydınlatmaları için üniversitelere ve TRT'ye özerklik verilmiştir. Cumhuriyet Senatosu varlığı, üyelerinin göreve geliş biçimi, Millet Meclisine göre konumu²² yaşanan Demokrat Parti tecrübesine binaen bürokrasinin demokrasi karşısında çok geniş ve güçlü bir alanı kullanmaya başladığının delilleri olmuştur denilebilir.

1960-1980 yılları arasında dikkati çeken bir konu ise devlet yönetiminde akrabalık, kayırma, dostluk, arkadaşlık ağları ile politik ilişkilerden oluşturulmuş ölçütlerin işe alınmada terfi ve tayine kadar uzanan geniş bir alanı etkilemeye başlamasıdır.²³ Demokrat Parti iktidarını da içine alan patronaj ilişkiler bu dönemde de bürokrasinin şekillenmesinde en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır.

21 Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", Akademik Bakış, Cilt: 2, Sayı: 4, 2009, s. 144.

22 İlyas Söğütü, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:19, 2010, s.63.

23 Mehmet Göküş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerinin Gelişimi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı: 3, 2010, s. 242.

Toplumsal alanda yaşanan gelişmeler sanayileşme, sınıfların meydana gelmeye başlaması orta sınıfın yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlaması, kentleşme ve gecekondulaşma, siyaset alanının daralmasına paralel toplumsal taleplerin karşılanmasını sağlayacak mekanizmaların yokluğu, çatışmalara ve sonuçta büyük siyasal krizlerin oluşmasına ön ayak olmuştur.

Kamunun sosyo-ekonomik kalkınmada aktif rol alması ve yaygın bir uygulama alanı bulan sosyal devlet anlayışı, başta eğitim olmak üzere sosyal hizmetlere ağırlık verilmesinin yanında askeri harcamalardaki artışlar ve sosyal güvenlik politikaları, kamu yönetiminin genişlemesine²⁴ neden olmuştur.

Bu büyüme, Türkiye’de bürokrasinin merkezîyetçi yapısı, yönetimde tutucu yaklaşımları, örgütsel büyüme, yönetimde gizlilik ve dışa kapalılık, kuralcılık ve sorumluluktan kaçma, yönetimde siyasallaşma, kayırmacılık, yolsuzluk ve rüşvet²⁵ ile birleşmesinin yanında çift kutuplu dünyadaki siyasal çekişmelerin Türkiye yansımaları ile beraber, 1971 askeri müdahalesini beraberinde getirmiştir. Sonraki süreçte ise ara rejiminin siyasi, hukuki ve idari düzenlemelerinin krize çözüm üretmemesi ve hatta krizi derinleştirilmesi üzerine 1980 askeri darbesi gerçekleştirilmiştir.

Dünyadaki neo-liberal dönüşüme paralel olarak kapitalizmin 1970’lerin başından itibaren sürüklendiği bunalımdan çıkış reçetesi olarak tasarlanan ve Türkiye’de 1980 ve takip eden süreçte gündeme gelen neo-liberal politikaların uygulanabilmesi devletin yeni dönemin birikim biçiminin özelliklerine göre şekillendirilebilmesine olanak tanıyan antidemokratik kapitalist devlet biçimi²⁶ olarak tanımlanmasına olanak tanımıştır.

Bu dönemde de bürokrasi, siyasi, hukuki, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda çeşitli çıkış güvencelerini temin ederek, sistemin kendi kurguladığı şekilde devamlılığını temin etme çabası içinde olmuştur.

Çıkış güvenceleri deyimi, askeri rejimlerden demokrasiye geçerken ya da dönerken, silahlı güçlerin yeni anayasa hükümleri arasına katıştırdık-

24 Recai Akyel ve Hacı Ömer Köse, “Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği” *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 12.

25 Mustafa Lamba, “Osmanlı’dan Günümüze Türk Kamu Yönetiminde Merkezîyetçilik-Âdem-i Merkezîyetçilik Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s.144.

26 Yılmaz, Ahmet, “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, s.123.

ları bir takım hak, yetki, güvence ve ayrıcalıkları ifade eder. Şili, Portekiz, Brezilya ve Uruguay'da olduğu gibi Türkiye'de de askeri yönetim, iktidarı sivilere devretmeden önce bu türden güvenceleri yeni anayasaya koydurmuş ve kabul ettirmiştir.²⁷

Huntington, askeri yönetimlerin elde ettikleri çıkış garantilerini beş başlıkta toplamıştır. İlk olarak, askeri rejimler iktidarı kendi istekleri ile sivil siyasal iktidarlara bıraksalar da kamu düzeni, milli güvenliği sağlama, cumhuriyetin kurumsal düzeninin güvencesi olma ya da devrimin kazanımlarını koruma gibi sorumluluklarını orduya veren bazı özel hükümlerin anayasaya koyulmasında ısrar etmektedirler. İkinci olarak, askeri rejimler eylemlerini çıkartmış oldukları yasaları eleştirmez ve geri dönülemez hale getirmektedirler. Üçüncü olarak, askerlerin hâkim olduğu yeni yönetim kurumları oluşturulmaktadır. Dördüncü olarak, yüksek düzeyli askeri liderler yeni demokratik yönetimlerde önemli mevkiler üstlenmektedirler. Son çıkış garantisi ise, genellikle silahlı kuvvetlerin gelecekteki özerkliğini, özellikle personel ve mali işlerinin bağımsızlığını seçilmiş sivil yönetimlere karşı güvence altına almaya teşebbüs etmeleridir.²⁸

Bu kapsamda, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinde askerlerin hukuksal planda oluşturdukları "çıkış garantileri"ni beş grupta toplamak mümkündür.²⁹

- Vesayet yetkisi
- Mahfuz alanlar
- Seçim sürecinin yönlendirilmesi
- Askeri yönetime ait tasarrufların geri alınmaması ya da iptal edilmemesi
- Af ve bağışıklık yasaları

1980 sonrası dönemde, 1960 darbesi ve 1971 ara rejiminden daha önemli çıkış güvenceleri askeri bürokrasiye atfedilmiş, kurgulanan sistemin sekteye uğramaması için siyaset kurumunun sınırları içerisinde olması gereken yetki ve görevler askeri ve sivil bürokrasi arasında paylaşılmıştır.

27 Bülent Tanör ve Nemci Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, (İstanbul Beta Yayınları), 2006, s. 22.

28 Davut Dursun ve Fatma Yurttaş, "Türkiye'de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu", Muhafazakâr Düşünce, Yıl: 2, Sayı: 9-10, Yaz-Güz 2006, s. 226.

29 Levent Koçak, "Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Müdahaleler", Demokrasi Sorunu Ve Türk Demokrasisi, Derleyen: Davut Dursun, (İstanbul, Şehir Yayınları, 2001), s. 174.

mıştır. Böylelikle bürokrasinin alanını daha da genişleten, siyasetin alanını ise sınırlayan bir anlayış benimsenmiştir. Dış politika, sınırlar, iç politika, güneydoğu sorunu, dış ve iç güvenlik, gençlerin (öğrenciler) sorun ve talepleri, hukuki ve yargısal sorunlar, idari sorunlar, seçim sistemi, iletişim-sel sorunlar ile benzeri sayısız alan MGK, YÖK, HSYK, YAŞ, YSK, TRT, RTÜK ve benzeri kurumlar vasıtası ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca siyaset kurumunun bahsi geçen alanlara dönük düzenlemeleri başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Anayasa Mahkemesi'nin sürekli denetimine tabi tutularak bürokrasinin vesayet gücü pekiştirilmiştir.

Yine anayasayla devletin temel vasıf ve özellikleri sayılmış ve bunların değiştirilmesi teklif dahi edilemez hükmü getirilmiştir. Ne var ki değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek soyut genel kavramları içeren hükümlere dayanılarak siyaset kurumunun yaptığı birçok düzenleme iptal edilmiştir. Örneğin özelleştirme ile ilgili bir düzenleme, sosyal devlet ilkesine; din ve devlet işleri ilgili bir düzenleme, laiklik ilkesine; yargı ile ilgili bir düzenleme, hukuk devleti ilkesine, seçim sistemi ile ilgili bir düzenleme, demokratik devlet ilkesine, eğitim sistemi ile ilgili bir düzenleme, Atatürk Milliyetçiliğine aykırılıktan iptal edilebilmektedir.

Bütün bu bahsedilenler sonuç olarak bizi vesayetçi bürokratik demokrasi anlayışının hakim olduğu bir yönetim sistemine getirmektedir. Vesayetçi bürokratik demokrasi söylemi aslında kendi içinde bir zıtlığı barındırmaktadır. Biz de burada bahsi geçen anlamda yaşanan sorunları daha da vurgulu belirtebilmek için ironik bir bakış açısını benimseyerek vesayetçi bürokratik demokrasi söylemini kullanmayı yeğledik.

1983 seçimlerinden günümüze kadar ki süreçte demokrasi ve bürokrasi olguları üzerinden mevcut yapı değerlendirilecek olursa; devletçi bürokratik seçkinler sistem üzerindeki vesayetçi yapısını anayasal kurumlarla pekiştirmenin verdiği özgüvenle çevreden gelen siyasal seçkinleri istedikleri gibi yönlendirebilme çabasında iken, siyasal seçkinler ise kurumsal anlamda kendi hareket alanlarını genişleterek siyasi tabanlarını genişletme ve güçlendirme gayreti içinde olmuştur. Karşılıklı bu gayret ve çabalar sık sık kurumlar üzerinden çatışmaların yaşanması ile sonuçlanmış ve ne yazık ki demokrasi kavramı da, daha ziyade bu çekişme alanı ve krizler üzerinden ele alınan bir olgu olarak toplumumuzda yankı bulmuştur. Bu dönemde patronaj ilişkiler merkez ve yerelde güçlenerek devam etmiştir.

III. DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNDE TÜRK BÜROKRASİNİN AKTÜEL SORUNLARI

Türk Demokrasinin gelişim süreci irdelendiğinde Türk Bürokrasisi'nin bir çok aktüel soruna sahip olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalırız. Bu aktüel sorunların temelinde yatan birçok olgu ve kavram bulunmaktadır. Biz burada çok önemli gördüğümüz temel bazı olgu ve kavramları ele almaya çalışacağız. Bu noktada Patrimonyal Anlayış, Elitistçi Yaklaşım, Weberyen Bürokrasi Anlayışı ve Gelişmekte Olan Ülkeler Perspektifi, Patronaj İlişkiler, Küreselleşme ve Neo – Liberal Politikalar, Yeni Kamu Yönetimi olgu ve kavramları tartışmamızın önceliğini oluşturacaktır.

Güçlü devlet geleneğini anlamada patrimonyal devlet kavramı kilit bir rol oynamaktadır. Weber'e dayanarak Osmanlı'nın patrimonyal bir devlet olduğunu ileri süren Halil İnalcık'a göre Patrimonyalizm; hükümdarın askeri ve yönetsel örgütlenmeyi kendi kişisel aracı haline getirmesidir. Yönetsel düzeyde patrimonyal devlet hükümdarın mutlak hâkimiyetine dayanır; devlet kademeleri ise hükümdarın kişisel tercihi doğrultusunda dağıtılır. Hiçbir makam ve mevki padişahın oluru olmadan verilemeyeceği için burada padişaha bir bağımlılık doğar.³⁰ Bu bağımlılık Tanzimat'tan sonraki süreçte başka bir çatışmanın merkezini oluşturmuştur.

Osmanlı bürokrasisi 18.yy itibari ile ise ciddi bir değişim geçirmiş, "mirasa dayanan" ya da "Padişah kökenli" diyebileceğimiz özellikleri bir "akılcı" bürokrasiye yerini bırakmıştır.³¹ Bürokrasinin akılcı bir yörüngeye oturtulması şüphesiz muhalif hareketlerin Osmanlı son döneminde filizlenmesine imkân verecek uygun bir zemini de hazırlamıştır.

Türk demokrasi tarihinde bürokrasinin etkin konumunu bu çerçevede Türkiye'nin modernleşme tecrübesi ile paralel olarak ele almak yanlıgı olmayacaktır. III. Selim dönemindeki Lahiya öğütlerindeki "Kanun-i Kadim'e dönme" vurgusundan tam anlamıyla bir kopuşu simgeleyen Tanzimat yılları, bürokratik kadrolar eliyle modernleşme projesinin takdimini "Batılılaşma" ve "Avrupalılaşma" zeminine oturtmuştur.

Böylece 19. yy'ın yarısından sonra gerçekleştirilen yapısal dönüşüm uyrukları yurttaş yaparken, onlara yeni yükümlülükler vermiş ve ayrıca yeni haklarda tanımıştır. Nitekim reformun 19. yy'daki mimarları olan bü-

30 Demet Dinler, "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", Praksis Dergisi, Sayı: 9, Kış-Bahar 2003, s. 19.

31 Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", Türkiye'de Toplum ve Siyaset, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1990), s. 46.

rokratik çehre, çevredeki bireyleri yönetim ve adalet süreci ile yakın ilişki içine sokmuştur.³²

Öte yandan Osmanlı devlet geleneğinde iktidar anlayışının çağdaş devlet anlayışı doğrultusunda kurumsal ve felsefi anlamda demokratik ilkelere uyumu tartışılması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Ancak her alanda değişimin getirdiği zorunlulukların bir gereği olarak, söz konusu demokratik eğilimlerin zamanın ruhu açısından değerlendirilmediğini de söylemek oldukça güçtür. Cumhuriyet'in kurumsal temelde örgütlenmesinde de, demokratik siyasal sistemin tesisinde de köprü vazifesini Tanzimat yıllarına damgasını vuran bürokrasi mirası sağlamıştır.

İmparatorluğun son dönemi yapılan mali, ekonomik ve sosyal alandaki düzenlemeler, halkın talepleri ve objektif ihtiyaçlardan daha ziyade bürokrasinin batılılaşma çerçevesinde siyasal tercihlerinden doğmuştur.³³ Ancak Orman'ın belirttiği üzere söz konusu modernleşme projesinin stratejisi "yukarıdan aşağıya devlet (bürokrasi) zoruyla" belirlenmiş ve halka mal edilmemiş; projenin vurgu alanlarının ise "şekil ve öz ilişkileri konusunda benimsenen tavırlar"ın, "...sosyal psikoloji faktörünü tam olarak gözetmemesi" nedeniyle hep sorunlu olmasına yol açmıştır.³⁴

Osmanlı Türk Bürokrasisinin tahayyülleri ve hareketlerini incelerken üzerinde durulması gereken kavramlardan birisi elitist düşüncedir. Bürokrasi ile ilgili kuramlardan birisi olan elit kuram, genel olarak daha çok yöneticilerin yönetilenler üzerindeki egemenliğinden bahsetmektedir. Elit kuramların oluşmasına katkıda bulunan başlıca düşünürler Michels, Rizzi, Mosca ve Pareto olarak sıralanabilir.

Bu aydınlar genel olarak örgütlerin iç ve dış yapıları ile ilgilenmiş, demokrasiyi sadece resmi uygulamalarda ve kanunlarda görülen bir dış görünüş olduğunu yine büyük örgütlerin örgüt içi demokrasiyi yok ettiğini, ayrıca bürokrasinin halkın hizmetkârı olması gerekirken ellerindeki güç nedeniyle halkın efendisi konumuna geldiğini ve seçilmiş siyasileri kontrol edebildiğini, bunun yanında bürokrasinin bir süre sonra sömüren ve hükmeden yapıya dönüştüğünü, siyasal iktidarın azınlığın elinde olduğunu ve gücünü örgütlü olmasından aldığını, ayrıca kendi içinde birleştirici

32 Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", Türkiye'de Toplum ve Siyaset, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1990), s. 44.

33 Mehmet Göküş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerinin Gelişimi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 3, 2010, s. 235.

34 Sabri Orman, İktisat, Tarih Ve Toplum, (İstanbul, Küre Yayınları, 2001), s. 93-96.

unsurun ideoloji, akrabalık, kültür gibi öğeler olabileceğini, örgütsel liderlik ihtiyacının elit egemenliğini doğurduğunu vurgulamışlardır.³⁵

Nitekim Osmanlı son dönem bürokrasisi irdelendiğinde demokratik talepler ile padişahıtan daha çok yetki devri isteyen bürokrasinin söz konusu kuramlarla yakından ilişkili olduğu gözlemlenebilir. Denilebilir ki 19. yy'da reformun öncülüğünü üstlenen bu yapı batı tipi modernleşmeyi kendisine şiar edinmiş ve yine bunu "ideoloji" olarak tahayyül etmiş, söz konusu anlayış Cumhuriyetin tek parti temelinde örgütlenmesini izleyen yıllarda da değişik biçimlerde devam etmiştir.

Batıda geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş, çıkar çatışmaları ve sınıf savaşımına dayanan yüzlerce yıllık mücadele ile Endüstri devrimiyle gelişen kapitalist üretim biçiminin sonucunda mümkün olmuş, demokratik teamüller bu çerçevede oluşmaya başlamıştır. Tarihi süreci aktarmak mümkün olmadığından gelişmekte olan ülkeler modernleşme programı uygulamak zorunda kalmış, tarih atlattırma ve hızlandırma işini de yönetici sınıf üzerine almıştır.³⁶

Modernleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bakımdan belli özellikler gösteren toplumsal yapı tipini, "geleneksel" olarak adlandıran toplumsal yapı tipinden ayırt etmek³⁷ anlamına geldiğine göre, bunun ayırt edilmesinde en hızlı katkı sağlayacak unsur hukuk sistemi olacağı düşünülmüştür. Nitekim cumhuriyet modernleşmesi de hukuk sistemini baştan aşağı yenileyerek bu süreci hızlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Weberyen Bürokrasi anlayışı Türk yönetim yapısı açısından benimsenerek uygulanmaya çalışılmıştır.

Ancak belirtilmelidir ki, Weber'in bürokrasi modeli, toplumda devletten bağımsız bir girişimci sınıfın varlığı ve kendi değerlerini siyasal hayata ve bürokrasiye empoze etme gayreti sayesinde hayat bulduğundan; modernleşme hevesiyle girişimci sınıf yerine bürokrasiyi ikame etmeye çalışan ülkelere birebir uygulanması sorunludur. Öte yandan Weber'in bu modeli, batı toplumlarının güdülenme ve davranış biçimine göre oluşturulduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bir başka deyişle, bu ülkelerde bürok-

35 Gamze Aksan ve Özlem Çelik, "Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 25, Mart 2011, s. 4-7.

36 Hasan Canpolat ve Mehmet Cangir, "Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği ve Türkiye'nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi" Türk İdare Dergisi, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 38.

37 Mehmet Yüksel, "Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 57, Sayı:1, 2002, s. 182.

rasinin konumunu biçimlendiren temel süreç örgütsel değişkenler değil, yukarıda değinildiği gibi, bürokrasinin o toplumun tarihsel sürecinde oynadığı sosyo-politik roldür.³⁸

İmparatorluktan Cumhuriyete doğru bir geçiş yaşansa da, yönetim gelenekleri ve siyasal kültür çoğunlukla benzer şekilde intikal ettiğiinden³⁹ Türk Bürokrasisi, sistemin kurucu unsuru olma ve modernleşmeye öncülük etme iddiasıyla sistem içinde etkin bir konum kazanmış ve hem sistemden kaynaklanan yapısal nedenlerle, hem de tarihsel süreçten kaynaklanan öznel nedenlerle, kendisini mevcut durumu korumaya adanmıştır.⁴⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında Cumhuriyet Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında Türkiye'nin çağdaş bir Batı toplumu haline dönüştürülmesi hususunda bir ihtilaf yoktu. Farklılık daha ziyade modernlik algısı ve modernleşme yöntemi konusundaydı. CHF, modernleşmeyi özünde bir kültürel değişim hamlesi olarak anladığı halde, TCF, Batı'nın bilim ve teknolojisinin alınmasına ve iktisadi yapıdaki değişime öncelik veriyor ve kültürel değişimin bireylere ve toplumun iradesine bırakılması gerektiği kanaatini taşıyordu. Yöntem olarak ise birincisi modernleşmenin yukarıdan aşağıya devlet ve seçkinler eliyle inşa edilebileceğine inanırken, ikincisi zaman içinde tedrici bir surette ve toplumla birlikte gerçekleştirilmesi gerektiği kanaatindeydi.⁴¹

Çok partili hayata geçiş ile birlikte patronaj ilişkiler kendini yeniden daha güçlü hissettirmeye başlamıştır. Patronaj ilişkiler Osmanlı sosyal, ekonomik, siyasal ve idari hayatında hayat bulmuş, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf döneminde pekişmiş, Cumhuriyet döneminin ilk başlarında kültürel-siyasal miras olarak devralınmış ve çevreyi temsil eden Demokrat Parti ile devletçi bürokrasiyi temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki siyasi çekişmede fazlasıyla ön plana çıkmış önemli bir kavramdır.

Gerek devletin aşırı büyümesinin, gerekse de başarısızlığının nedenlerinden birisi olarak patronaj, iktidara gelen siyasi partilerin özellikle kamu

38 Hasan Canpolat ve Mehmet Cangir, "Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği Ve Türkiye'nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi" Türk İdare Dergisi, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 39.

39 Şenol Durgun, "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2002, s. 86.

40 Hasan Canpolat ve Mehmet Cangir, "Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği Ve Türkiye'nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi" Türk İdare Dergisi, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 39.

41 İlyas Söğütü, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:19, 2010, s.51-52.

kurum ve kuruluşlarında çalışan üst düzey bürokratları görevden almaları ve bu göreve yine siyasal yandaşlık, ideoloji, nepotizm-kronizm gibi faktörler ele alınarak yeni kimseler ataması olarak tanımlamak mümkündür. Siyasal bir hastalık olarak nitelenebilecek patronaj nedeniyle kamu yönetiminin de personel istihdamında liyakate dayalı bir uygulama yerine, kamuya personel alımında veya atanmasında akrabalık, eş dost ilişkileri ve partizanlık ilişkilerinin hakim olduğu kayırma sistemine başvurulmaktadır.⁴²

Bahse değer diğer bir konu yeni sağ politikalarıdır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci ile de birleşen bir gelişme içinde, klasik Weberyen bürokrasi anlayışı çerçevesinde şekillenen yönetim teorileri dönüşüme uğramış,⁴³ 50'li ve 60'lı yıllarda refah ve sosyal adalet adına müdahaleci devletler popülerleşirken, 70'li yıllarda şartlar farklılaşmış ve devletin küçültülmesi fikri güç kazanmıştır. Bu dönemde yeni sağ ideoloji tarafından devletin varlık gayesi tartışma konusu olmuş, yaklaşık yüz yıldır toplumsal kalkınmada öncü kabul edilen devlet, piyasa temelli mekanizmaların önünü tıkayan, rekabeti ve girişimciliği önleyen, kaynak israfına yol açan bürokratik bir aygıt olarak algılanmaya başlamıştır.⁴⁴

Yeni sağın öngördüğü sosyo-ekonomik sistem, temelde iki düşünce okuluna dayanmaktadır. Bunlar “Kamusal Tercih Okulu” ve “Mülkiyet Hakları Okulu”dur. Kamusal Tercih Okulu, hemşerilerin tercihlerini etkileyecek politikaların geliştirilmesi ve uygulanması düşüncesi üzerine oturmaktadır. Bu yaklaşımda, kamu yönetim birimlerinin tutumunu hemşerilerin bireysel tercihlerinin belirleyeceği düşüncesi egemendir.⁴⁵ Kamusal Tercih yaklaşımı politikacıların seçimlerde başarı gösterebilmesi için vatandaşlara birçok vaatlerde bulunduğu, kamu sektöründe iş ve benzeri vaatleri alan vatandaşın bahsi geçen politikacıları oylarıyla desteklediği ve kısa vadede karşılığını alabildiği, bürokratların ise daha fazla bütçe ve kendilerini daha önemli hissettirecek personel, araç, gereç ve çalışma alanları temin ettiği için bu süreci desteklediği tezi üzerine dayanır. Burada

42 Dilek Memişoğlu ve Ayşe Durgun, “Devlet Başarısızlığına Yol Açan Etkenlerden Biri Olarak Patronaj İlişkileri”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı: 24, Aralık 2007, s. 11.

43 Ömer Dinçer ve Cevdet Yılmaz, *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, (T.C. Başbakanlık Yayınları, Ankara, 2003), s. 22.

44 Hasan Canpolat ve Mehmet Cangir, “Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği Ve Türkiye'nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi” *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 26.

45 Recep Bozlağan, (2003), “Kamu Yönetimi Paradigmasında Değişim ve Özelleştirme Yaklaşımı”, *Çağdaş Kamu Yönetimi*, Editör: Acar, Muhittin ve Hüseyin Özgür, (Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003), s. 291.

tüm bu farklı kesimleri harekete geçiren temel motivasyon fayda maksimizasyonu olarak addedilebilir. Farklı kesimlerin fayda maksimizasyonuna dayanan bu motivasyon, bir zaman sonra büyük mali ve siyasi krizlere neden olduğundan devletin asli fonksiyonlarına dönerek küçültülmesi talepleri ve sonucunu beraberinde getirmiştir.

Yeni sağın devletin doğasına ve varlık nedenine yönelttiği keskin eleştirilerin kamu yönetimine yansması sonucunda “İşletmecilik” “devletin içinin boşaltılması” ve “devletin yeniden inşası” gibi bir çok farklı tanımla anılan “yeni kamu işletmeciliği” modeli ortaya çıkmıştır.⁴⁶

Türkiye kapitalizmi 1977 yılı itibariyle girmiş olduğu bunalım sürecinden, aynı dönemde dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi, yeni sağ politikaların rehberliğinde çıkmayı denemiştir. 1980 yılından itibaren Türkiye’de yeni sağ teorik politik perspektifinin önderliğinde bir yenide yapılanma sürecine gidilmiştir. Türkiye’de neo liberalizm askeri yönetimin gölgesinde Turgut Özal öncülüğünde gündeme gelmiş ve Türkiye’nin yakın tarihindeki egemen ideoloji olmuştur.⁴⁷

1980 yılında 24 Ocak kararları olarak bilinen kararlar Türkiye’de temel dönüşümün başladığı bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Daha az devlet daha çok piyasa ilkesine dayanan liberalleşme politikalarının Türkiye’de devlet geleneği üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Bu süreçte, ülke ekonomisinin uluslararası finans kuruluşlarına bağımlılığının artması, Türk Kamu Yönetiminde değişimin etkilerini ortaya çıkartmaya başlamıştır. AB’ye uyum sürecinin meydana getirdiği baskı yanında, IMF ve Dünya Bankası ile yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kamu yönetiminin işlev ve kurumlarıyla köklü bir değişimi öngören yükümlülük üstlenmesinin sonucu olarak dönüşümler kaçınılmaz olmuştur.⁴⁸

1980 yılında başlayan iktisadi ve mali liberizasyon çerçevesinde yabancı yatırımların desteklenmesi, özelleştirme, devletin tekelci yetkilerinin kaldırılması, kamu yatırımlarının sınırlandırılması politikaları yürürlüğe konulmuştur. 1990’lardan başlayarak 2000’li yıllarda belirmiş bir dizi

46 Hasan Canpolat ve Mehmet Cangir, “Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği Ve Türkiye’nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi” Türk İdare Dergisi, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, s. 29.

47 Ahmet Yılmaz, “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım”, Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, s. 107-125.

48 Selim Çapar, “1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Değişim ve Dönüşümü”, İdarecinin Sesi Dergisi, Sayı: 143, Ocak-Şubat 2011, s. 37.

düzenlemeyle birlikte⁴⁹ bürokrasinin demokratikleştirilmesine dönük yeni adımlar atılmıştır.

Bu yeni süreç temsili demokrasiyi katılımcı demokrasiye doğru evrilmesini sağlamıştır. Bireylere kendileri ile ilgili kararlara katılabilme olanağının tanınması, ortak karar almanın seçimler dışındaki yöntemlerle mümkün hale getirilmesi, siyasal olmayan konulara katılımın bireylere eğitici işlev görmesi⁵⁰ bu evirmeyi güçlendirmiş ve bu durum yönetim kavramının ön plana çıkmasına ön ayak olmuştur.

Bürokrasinin demokratikleştirilmesi ve siyasal kurumları gibi halka hesap vermesi için şeffaflaşması, halkın yönetime katılma kanallarının belirlenmesi, kamu hizmetlerinin halka yakınlaştırılması, karar mekanizmalarında halkın daha çok söz sahibi olmasına⁵¹ dönük olarak 2002 yılından sonra gerçekleştirilen reformlar Türk Demokrasisi'nin daha da güçlenmesine olanak sağlamıştır.

Yargı, askeri ve üniversite bürokrasisine yaptığı atamalar ile Türk Siyasal ve yönetsel hayatında en önemli belirleyici konumunda bulunan Cumhurbaşkanlığı makamının 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile halk tarafından seçilmeye başlanacak olması, bürokrasinin demokratikleşmesi anlamında başka bir önemli adım olarak ifade edilebilir. Yine 1982 Anayasası'ndan meşruiyetini alan ve siyaset kurumunun alanını daraltarak demokrasiyi zaafa uğratan bağımsız ve özerk kurumların, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile daha demokratik yapıya kavuşturulması ve bu kurumların kararlarına karşı yargı yolunun açılması, bürokrasiyi demokratikleştiren başka bir önemli adım olmuştur.

1980'li yıllardan beri Türkiye'de uygulama alanı bulan Neo-Liberal politikalar ve Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı bürokrasinin hareket alanını daraltırken demokrasinin hareket alanını genişletmiştir.

Temelinde idare etme anlayışından yönetime, bürokrasi merkezli yapıdan birey ve toplum merkezli yapıya, tek taraflı belirleyicilikten çok yönlü katılma, gündelik sorunlarla boğuşmaktan stratejik yönetime, girdi odaklılıktan sonuç odaklılığa, aşırı ve hantal bürokrasiden etkinliğe, ka-

49 Mehmet İlker Haktankaçmaz, "Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformu", (Basılmamış **Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi 2009, s 276.

50 Ercan Oktay ve Şerife Pekküçükşen, "Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları – Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme", *KMU İİBF Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 16, Haziran 2009, s. 178.

51 Bilal Eryılmaz, "Bürokrasi Merkezli Değil, Vatandaş Merkezli Bir Yapılanma", *Çerçeve Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 44, 2007, s. 46.

palılık ve gizlilik kültüründen saydamlığa, hiyerarşik ve kurallara dayalı denetimden performansa ve kamuoyuna dayalı çok aktörlü denetime geçişi⁵² benimseyen bir yaklaşımın Türkiye’de demokrasinin hareket alanını genişleteceği aşikardır. Burada sevindirici olan Türk Bürokrasisi ve çevreden gelen siyasal seçkinler arasında çıkan çatışmalarda toplumun demokrasiden yana tavır koyabilecek olgunluğa erişmiş olmasıdır. Toplumun bu olgunluğa erişmesinde Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyetin kuruluş sürecinde büyük roller oynayan devletçi bürokratik elitin yaptığı devrimsel değişimler yadsınamaz. Ayrıca 1980’lerden sonra baş döndürücü bir şekilde gelişmeye başlayan bilişim ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı, ulaşım olanaklarının kolaylaşması, küreselleşme, toplumun olgunlaşmasına katkı sunan diğer etkenler olarak sayılabilir. Bunlara ek olarak geçmişten günümüze siyasal ve yönetsel anlamda var olagelen olumsuz uygulamalar ve tecrübeler de, toplumsal hafıza ve bilincin oluşmasına ve dolayısı ile toplumsal olgunlaşmaya katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Özellikle cumhuriyet dönemi Türk siyasi hayatında, çağdaş ve demokratik siyasal sistem önemli bir amaç olarak hep var olmuştur. 1921 Anayasa’sında zikredilen ve 1924 Anayasa’sında tekrarlanan ulusal egemenlik ilkeleri bu felsefeyi ortaya koyan önemli hususlardır. Yine de 1950 yılına gelene kadar, tek parti temelinde örgütlenme ve bürokratik kadroların parti bürokrasisi ile iç içe geçmişliği, demokrasi mefhumunu bürokrasinin baskın iradesine bırakmıştır. Bu iç içe geçmişlik, bürokrasiyi doğrudan toplumu dizayn etmenin bir aracı durumuna sokmuş, demokratik ilkelerin hayata geçirilmesi ve bürokrasinin kısmi yansızlığının sağlanması için 1950 Demokrat Parti iktidarı beklenmiştir.

Bununla beraber bürokrasinin Weberyen anlamda işletilmesi ve siyasi iktidarın uygulayıcı konumunda bulunmasında diğer dönemlere nazaran kısmi gelişmeler vardır. 27 Mayıs 1960 sabahında ordunun yönetime el koymasının ardından ise Türk demokrasi tarihinde periyodik aralıklarla askeri bürokrasinin demokratik sürece müdahaleler döneminin kapısı da aralanmış olmaktadır.

Ardından 1961 Anayasa’sının siyasetin alanını daraltan idari mekanizmaları tesisi, 12 Mart 1971 Muhtırasının anayasal düzene müdahalesi ve

52 Ömer Dinçer ve Cevdet Yılmaz, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim, (T.C. Başbakanlık Yayınları, Ankara, 2003), s. 56.

12 Eylül 1980 darbesinin sonucunda 1982 Anayasası'nın siyasal iktidarın paylaşımını bir takım bürokratik kurumlara bırakması ve sonrasında yaşanan gelişmeler, fiilen ve hatta hukuken demokratik süreçlere asker ve sivil bürokrasinin müdahalelerini kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkarmıştır.

Bir başka ifadeyle kalkınma gibi ekonomik gerekçelerle yahut resmi bir ideolojinin temsili noktasındaki hassasiyetlerle görevli kılınmış az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke bürokrasileri demokratik ideallerin potansiyel tehditlerini oluşturmakta ve modern toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik zorunlu bir örgütlenme modeli olarak böylesi ülkelerde Weber'yen anlamda işletilememektedir. Bu genel tespit dışında Türk demokrasi tarihinde bürokrasinin kendine özgü koşullarının çözümü noktasında karşımızda duran sorun alanlarına da göz atmak gerekmektedir.

Denilebilir ki, modern devlet yapılarında bürokrasiler çoğu zaman kaçınılmaz bir kötü olarak demokratik sistemlerle beraber hep var olmuştur. Modernleşme sürecinin çoğu zaman bir birleri ile ilkesel olarak anlaşamayan ama karşılıklı zorunluluklar ve gerilimler temelinde varlık alanlarını bürokrasi ve demokrasi ikilemi biçiminde koruyan bu iki olgunun gelişmiş ülkelerde ki deneyimleri, özel olarak Türkiye'deki durumu, genelde ise az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki durumu açıklama noktasında birkaç noktadan izah edilmeyi gerektirmektedir.

Öyle ki, bürokrasinin gücü temerküz etme eğilimi nedeniyle sorunaşan bürokrasi ve demokrasi ilişkisinde bürokrasinin "gayri şahsi" ve "araçsal" konuma çekilmesi noktasında bürokratlarla siyasetçiler arasındaki ilişkiyi hukuk temeline oturtan gelişmiş ülke sistemleri, zaman zaman bu hukuk temelli sorumluluğun siyasal iktidar karşısında bürokrasiye serbest hareket alanları bırakması karşısında yönetsel açıklığı sağlayıcı bir takım aracı ilkeleri ve bununla beraber belli bir demokratik kültürü, yaygın olarak bütün normatif kuralların ruhuna yayabilmişlerdir.

Böylece hem demokratik sistemlerin içerisinde bürokrasinin tesisini, hem de bürokratik örgütlerdeki demokratik iç işleyişi belli ölçüde gerçekleştirebilmişlerdir. Bunun için içsel reformlara konu olan yeni yönetim tekniklerinin bürokratik mekanizmalara nüfuzu, bürokrasi ve demokrasi ilişkisindeki gerilimleri demokrasi lehine asgariye indirebilmiştir.

Ancak Türkiye'de genel teorik çerçevede bürokrasi ile demokrasinin ikileminin bu bağlamda izah edilmesi güçtür. Türkiye'nin kurucu asker

sivil bürokrasi demokratik değerlere göre daha öncelikli “üstün çıkar”ları nedeniyle bürokrasileri “devletin kurucu felsefesi” gibi ideolojik ve siyasi değerlerle özdeşleştirmiştir. Topluma karşı doğrudan bir sorumluluk taşımayan bürokrasilerin siyasi iktidara yönelik müdahaleleri de bu sürecin doğal sonuçlarından biri olmuştur.

Siyasal tutumlar sergilemeyi kendisine alışkanlık haline getirmiş bürokratik mekanizmaların demokratik değerler ile bu sorunlu yapısı, ancak anayasal ve yasal düzenlemelerle ayrıntılı düzenlenmiş, görev alanlarının sınırları çizilmiş hukuksal iyileştirmelerle giderilebileceği gibi, kaynağını demokrasi kültürünün ideallerinden alan toplumsal yaygın mutabakatın da bulunması zarurieti önemlidir. Kanımızca Türk demokrasisinin sağlıklı gelişimi noktasında, sorumluluk mekanizmalarından yoksun keyfi idare eğilimlerini kurumsallaştırmış bürokrasinin demokrasiye potansiyel tehditlerinin en aza indirilmesi ancak bu suretle mümkündür.

Türk demokrasisinin gelişiminin bürokratik mekanizmaların makus tutumuna terk edilmemesi gerekliliği bu çalışmada başlıca vurgulanmak istenen ana fikir olmuştur Ancak her halükarda bürokrasi ile demokrasi ilişkisinin bize dikensiz bir gül bahçesi sunacağını zannetmek de yanılı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyel, Recai; Hacı Ömer Köse. "Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği" *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, ss. 9-24.
- Aksan, Gamze; Özlem Çelik. "Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, Mart 2011, ss. 1-10
- Arslan, Zühtü. "Türk Anayasacılığının Kökenleri: Osmanlı Tecrübesi Üzerine Düşünceler", *Osmanlı*, Vol 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 386-391.
- Bolat, Bengül Salman. "Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, ss.149-167.
- Bozlağan, Recep. "Kamu Yönetimi Paradigmasında Değişim Ve Özelleştirme Yaklaşımı", *Çağdaş Kamu Yönetimi*, Editör: Acar, Muhittin Ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayın Dağıtım, Birinci Baskı, Ankara 2003, ss. 278-296.
- Bulut, Sedef. "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar Ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz, 2009, ss.125-145.
- Canpolat, Hasan; Mehmet Cangir. "Değişen Dünyada Kamu Yönetiminin Geleceği Ve Türkiye'nin Reform Gündemi: Devletin Daha Fazla Demokratikleştirilmesi" *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 82, Sayı: 466, Mart 2010, ss. 25-45.
- Çapar, Selim. "1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Değişim ve Dönüşümü", *İdarecinin Sesi Dergisi*, Sayı: 143, Ocak-Şubat 2011, ss. 36-40.
- Dinçer, Ömer; Cevdet Yılmaz. *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, T.C. Başbakanlık Yayınları, Ankara 2003.
- Dinler, Demet. "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", *Praksis Dergisi*, Sayı: 9, Kış-Bahar, 2003, ss.17-54.
- Durgun, Şenol. "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2002, ss. 83-102.
- Dursun, Davut. "Osmanlı Sultanlık Rejimi Üzerine Notlar", *Çerçeve Dergisi/ 700. Yılında Osmanlı Dünyası*, Yıl: VIII, Sayı: 25, Ocak 2000.
- Dursun, Davut; Fatma Yurttaş. "Türkiye'de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 2, Sayı: 9-10, Yaz-Güz 2006, ss. 222-246.
- Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.
- Eryılmaz, Bilal. "Bürokrasi Merkezli Değil, Vatandaş Merkezli Bir Yapılanma", *Çerçeve Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 44, 2007, ss.44-48.
- Göküş, Mehmet. "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerinin Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı:3, 2010, ss.227-249.
- Hakov, Cengiz. "Atatürk Ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Bal-Tam/ Türülük Bilgisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 2004, ss.39-44.

- İnalçık, Halil. "Sened-İ İttifak ve Gülhane Hatt-I Hümayunu", *Belleten*, 28/112, Ekim 1964.
- Haktankaçmaz, Mehmet İlker. "Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformu", *Basılmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Kalaycıoğlu, Ersin; Ali Yaşar Sarıbay. "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme", Editörler: Kalaycıoğlu, Ersin; Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Beta Yayın-Basım-Dağıtım, İstanbul 1986, ss.23-41.
- Kaya, Gazanfer. "Türkiye'de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları, Cumhuriyet Halk Partisi Ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980", *Basılmamış Doktora Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2009.
- Koçak, Levent. "Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri Ve Askeri Müdahaleler", *Demokrasi Sorunu Ve Türk Demokrasisi*, Derleyen: Davut Dursun, Şehir Yayınları, İstanbul 2001.
- Lamba, Mustafa. "Osmanlı'dan Günümüze Türk Kamu Yönetiminde Merkezîyetçilik-Adem-İ Merkezîyetçilik Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2010, ss.131-156.
- Mardin, Şerif. "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları*, İstanbul 1990, ss.30-66.
- Memişoğlu, Dilek; Ayşe Durgun. "Devlet Başarısızlığına Yol Açan Etkenlerden Biri Olarak Patronaj İlişkileri", *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı: 24, Aralık 2007, ss. 9-13.
- Nişancı, Ensar. "Neo-Patrimonyalizm Ve Türk Siyasal Modernleşmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 5, Ocak 2002, ss. 123-139.
- Oktay, Ercan; Şerife Pekküçükşen. "Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları – Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme", *KMU İİBF Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 16, Haziran 2009, ss.172- 186.
- Orman, Sabri. *İktisat, Tarih Ve Toplum*, Küre Yayınları, İstanbul 2001.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara 2008.
- Selçuk, Sami. "Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü", *Bilge Adamları Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:23*, İstanbul 2010.
- Söğütlü, İlyas. "Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, Cilt:1, 2010, ss.49-68.
- Tanör Bülent; Necmi Yüzbaşıoğlu. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2006.
- Yaşamış, Firuz Demir. "Osmanlı Devlet Yönetimi Başlangıç Yılları", *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 73, Sayı: 432, Eylül 2001, ss.1-32.
- Yılmaz, Ahmet. "Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, ss.107-140.
- Yıldırım, Murat. "Modernizm, Postmodernizm Ve Kamu Yönetimi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2009, ss. 380-397.
- Yüksel, Mehmet. "Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişisine Sosyolojik Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 1, 2002, ss.177-195.